

بسم الله الرحمن الرحيم

جایگاه حیای رفتاری در برخورد با نامحرم از دیدگاه آیت الله جوادی آملی

فاطمه قاسم آبادی رضایی^۱

چکیده

حیا به عنوان موهبتی الهی و از مهم‌ترین مسائل اخلاقی و رفتاری در یک جامعه است که در همه ادیان آسمانی مورد تأکید قرار گرفته است که عنوان این مقاله جایگاه حیای رفتاری در برخورد با نامحرم از دیدگاه آیت الله جوادی آملی است. از آنجا که جایگاه حیا در برخورد با زن و مرد نامحرم در جامعه امروزی کم رنگ شده لازم و ضروری به نظر می‌رسد که پیرامون این موضوع تحقیق و بررسی انجام گیرد. در برخورد با نامحرم دو نکته مهم است رفتار و گفتار و باید ببینیم رفتار و گفتار با نامحرم در منابع دینی ما چیست. یکی از بهترین طرز گفتار و رفتار با نامحرم در قرآن بیان شده است که یکی داستان حضرت یوسف (علیه السلام) و زلیخا و همین طور دختران شعیب و حضرت موسی (علیهم السلام) است که این داستان‌ها به زیباترین برخوردها اشاره کرده‌اند. هدف پژوهش بررسی این موضوع که آموزه‌های دینی چه شیوه‌ای را برای جایگاه حیا در افراد توصیه نموده تا با محور قرار دادن آن‌ها جامعه اسلامی از مفاسد و انحرافات جنسی مصونیت یابد. روش این پژوهش توصیفی - تحلیلی است که سعی نموده با محور قرار دادن آیات و روایات موجود درباره حیا روابط زن و مرد نامحرم به بررسی جایگاه حیا دست یابد.

کلید واژه‌ها: آزر، جوادی آملی، حیا، حیای رفتاری، شرم.

^۱. سطح ۲، حوزه علمیه حضرت زینب کبری (سلام الله علیها).

مقدمه

یکی از دغدغه‌های هر فرد مسلمانی دین است که چگونه می‌توان به کرامت نفس توأم با عزت نفس دست پیدا کند از چه راهکارهایی برای رسیدن به فضایل اخلاقی و رهایی از عیوب و زشتی‌ها باید استفاده کرد. یکی از مهمترین راه‌های رسیدن به کرامت و عزت نفس برخورداری از صفت حیای رفتاری است که از صفات جمیله خداوند، انبیاء و اولیاء الهی و انسان‌های مؤمن به حساب می‌آید به صورتی که پیوسته با رفتارهای عملی و اخلاقی خود دیگران را به حفظ شرم و حیا دعوت نمودند و این صفت حسنه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است تا آنجا که در آیات و روایات اسلامی به عنوان معیار و ملاک سنجش اعمال قرار داده شده است و از آن به عنوان لباس و زینت اسلام تعبیر شده است و در صورت پدیدار شدن صفت حیای ارکان مختلف زندگی آثار و برکات ارزشمندی نصیب انسان می‌گردد و اهمیت این موضوع در جایی است که در رعایت نکردن آن منجر به ردیله «بی حیایی» می‌شود. از جمله ندانستن چگونه برخورد کردن با نامحرم است که می‌تواند زمینه‌ی روابط نامشروع را ایجاد کند و زندگی فردی و اجتماعی فرد را تحت الشعاع قرار دهد. پس در این مقاله به جایگاه حیای رفتاری در برخورد با نامحرم (زن و مرد) از دیدگاه آیت الله جوادی آملی پاسخ به سوال اصلی این فرضیه را دنبال می‌کند و علت انتخاب دیدگاه وی به خاطر مسائل تفسیری و همین طور سخنرانی در بین دانشگاهیان داشته به این موضوع اهمیت زیادی دارد و به نحو مطلوب و زیبایی به این بحث پرداخته است.

با توجه به آیات و روایات حیا امری فطری است و چنانچه طبق دستورات دینی حریم میان زن و مرد نامحرم رعایت نشود غبار حاصل از بی‌مبالاتی و مرز شکنی انسان را به فردی لائالی و بی‌قید تبدیل نماید و به تدریج به لبه پرتگاه قرار گیرد و جامعه بی‌بند و بار و بی‌حیا می‌شود برای اثبات این فرضیه و دست‌یابی به پاسخ اصلی ابتدا به سوالات ذیل پاسخ داده می‌شود در رعایت حدود آن با توجه به تأکید قرآن و روایات و آثاری که بعد از رعایت آن‌ها حاصل می‌شود و در بررسی پیشینه این تحقیق علاوه بر آیات و روایات موجود در این زمینه می‌توان به کتاب‌های هم چون زن در جلال و جمال و سروش هدایت و سرچشمه اندیشه جوادی آملی، کتاب بوستان حجاب رحمتی شهر رضا و کتاب درسنامه اخلاق از جواد محدثی و آثار دیگر و مقالات از جمله

مقاله بررسی عفاف و حیا در برخورد کوتاه حضرت موسی(علیه السلام) و دختر شعیب از سید قاسم حسینی و الگوی حیا در سبک زندگی اجتماعی اشاره کرد اگر چه هر یک از این کتاب‌ها و مقاله‌ها به بررسی برخی ابعاد عفت و حیا پرداخته‌اند اما تنها به خانواده و جامعه اشاره کرده و هیچ یک از آثار نام برده به حیای رفتاری در برخورد بین زن و مرد نامحرم به طور کامل پرداخته نشده و چون در جامعه امروزی با وجود شناخت و آگاهی باز با انحرافات جنسی و بی بند و باری‌ها و روابط ناسالم و عادی سازی روابط بین زن و مرد نامحرم و رواج فحشا در جامعه به ویژه کشورهای اسلامی مواجهه هستیم که این امر ضرورت پرداختن به این موضوع را بیش از پیش نمایان می‌سازد.

۱- بررسی مفهوم حیا

حیا در لغت به معنای: خجالت، شرم و آزر است که در مقابل آن وقاحت و بی شرمی قرار دارد. در اقرب الموارد می‌خوانیم: «حیا یعنی شرم، آزر، گرفتگی نفس از چیزی و ترک آن به دلیل ترس از سرزنش» و به تعبیر دیگر تأثیر نفس است از امری که قباح آن امر بر انسان ظاهر شود و باعث انزجار او، از آن عمل گردد.^۱

خدای متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا»^۲ مقصود از حیا در این آیه این است که خدا خودداری نمی‌کند و ابائی ندارد از اینکه به موجودات کوچک و حقیری هم چون پشه و مانند آن مثال بزند.^۳

حیا در اصطلاح: با توجه به معنای حیا که عبارتند از: خجالت کشیدن و شرم کردن از انجام کار بد. حیا و شرم، یکی از صفات درونی انسان است که با وجود آن نفس آدمی از کارهای زشت بیزار می‌شود و به سبب ترس از خدمت مردم، بی میلی برای او حاصل می‌گردد. همین حالت است که نقش بازدارنده‌ای از کارهای ناپسند را دارد. وقتی فطرت انسان سالم و تربیت صحیح شده باشد به طور معمول از آن چه زشت است چه گفتار، چه کردار و چه دیدن و یا شنیدن حرف‌ها و عمل‌های ناپسند دیگران، خجالت زده شده و نسبت به آن موضع می‌گیرد. امام علی (علیه السلام): «سَبَبُ الْعِفَّةِ الْحَيَاءُ»^۴؛ حیا سبب عفت است. امام سبب اصلی عفاف و پاکدامنی را حیا می‌داند.

بهتر است در جامعه و بین زن و مرد نامحرم حیا را زنده کرد تا ترک گناه و فساد بر اساس شرم و حیا باشد نه ترس و طمع؛ زیرا این امر سبب دوام بیشتر نیکی‌ها خواهد بود پس نظام

^۱. مجلسی، عین الحیاء، ص ۱۰۱.

^۲. بقره: ۲۶.

^۳. اصفهانی، مفردات، ص ۱۳۵۹.

^۴. رسولی محلاتی، غررالحکم، حدیث ۵۵۲۷.

اخلاقی مبتنی بر حیا محوری باشد نه ترس محوری یا طمع محوری.^۱

۲- تعریف علمای اخلاق از حیا

در بین تعاریف علمای اخلاق تعریفی را از کتاب جامع السعادات - از کتب مشهور اخلاقی - ذکر می‌کنیم: «حیا محدودیت و در تنگنا افتادن نفس در ارتکاب محرمات شرعی و عقلی و عرفی، از ترس نکوهش و سرزنش است. تقوا، اجتناب از گناهان شرعی است و حیا اعم از این است و عبارتند از اجتناب از آن چه عقل و عرف نیز آن را زشت و ناپسند می‌دانند.» باز در فرهنگ عالمان اخلاق، حیا نوعی انفعال و انقباض نفسانی است که سبب خودداری از انجام امور ناپسند در انسان می‌گردد و منشأ آن ترس از سرزنش دیگران است.^۲

با توجه به اینکه این تحقیق بر اساس اندیشه‌های آقای جوادی آملی است لازم است حیا از دیدگاه ایشان تعریف شود. حیا در برابر وقاحت است. حیا و استحياء از حیات مأخوذ است به این معنا که بر اثر شرم و انفعال و احساس قبح ممکن است تغییری در حیات پدید آید و مقداری از آن بکاهد. چنانچه گفته می‌شود فلان کس از حیا مُرد یا از روی خجالت جامد شد و مانند آن. منشأ حیا ادراک چیزی است که صدور آن زشت باشد و اثر آن ابتدا در چهره مشهود می‌شود؛ چون از این گونه اوصاف از مقام فعل خدا انتزاع می‌شود ناظر به مقام ذات الهی نیست. حیا به معنای انفعال طبیعی ذاتاً از فضایل اخلاقی محسوب نمی‌شود؛ زیرا حیا از ارتکاب قبیح فضیلت است. بنابراین حیا بر محور متعلق به حسن و قبح متصف می‌شود.^۳

۳- انواع حیا

حیا به معنای خجالت کشیدن و شرم، بر دو نوع پسندیده و ناپسند تقسیم می‌شود. حیای

^۱. همان، حرith ۶۱۸۱.

^۲. ابن سکویه، تهذیب الاخلاق، ص ۱۴۱.

^۳. جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۲، ص ۵۰۶.

حدیث نشان می‌دهد که یکی از عوامل انحرافات جنسی و بی‌حیایی، عدم ارضاء صحیح میل جنسی در دوران جوانی است و ازدواج یکی از راه‌های کنترل آن است. ملکوت زنا شوئی به منزله روح ازدواج بوده و همواره آن را زنده و بارور می‌کند، این چهره ملکوتی نکاح در پیام نغز و دلپذیر رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) آمده است یعنی هر کس همسر انتخاب کرد نیمی از دین خود را از دست برد تطاول هوس و از غارت تهاجم هوس حفظ نمود. بنابراین آنچه از انسان متأهل انتظار می‌رود همانا طهارت روح و نزاهت چشم و گوش است تا با چنین بدن پاک و روح تابناک توفیق قرب الهی تحصیل شود.^۱

۵-۳- قرار گرفتن در سایه‌ی خدا

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: چند طایفه را خدا در سایه خود حفظ می‌کند که در روزی که سایه‌ای به جز سایه او نیست، امام عادل، جوانی که در طاعت و عبادت خدا رشد و نمو کرده است، شخصل که اهل طاعت و سجده برای خداست و فردی که زن زیبا و دارای مقامی او را به گناه دعوت کند و او بگوید از پروردگار عالم خوف دارم.

در داستان حضرت یوسف (علیه السلام) نخستین واکنش یوسف در برابر درخواست زشت و نامشروع زلیخا پناهنده شدن و قرار گرفتن در سایه‌ی توحید بود «قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ»^۲ او پناهگاه است کسی که خطر را احساس می‌کند باید به پناهگاه برود و او رب من است و من باید از او فرمان برم. «أَحْسَنَ مَثْوَايَ» نشانه حیای یوسف است؛ چون گناه نافرمانی و ناسپاسی نسبت به کسی است که احسان را روا داشت و چنین کاری بی‌حیایی است حال آنکه فراخوان به حیا در طلیعه دستوراها الهی است.^۳

یوسف در پاسخ زلیخا فوراً به حصن توحید پناهنده شد. او در آن لحظه خود را ندید و نگفت: «اعوذ بالله» (به خدا پناه می‌برم) چون اگر چنین می‌گفت گویا برای خود نیز حول و قوه‌ای

۱. جوادی آملی، سروش هدایت، ج ۲، ص ۳۲۶.

۲. یوسف: ۲۳.

۳. جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۴۰، ص ۳۱۱-۳۰۹.

ثابت کرده بود گفت: «معاذ الله». بنابراین زن و مرد نامحرم هم می‌توانند با حیای خود زیر سایه‌ی خدا قرار گیرند تا دچار هیچ گونه خطا و اشتباهی نشوند.

۶- تقویت حیا

اگر باور کنیم که با وجود حیا، درهای همه خیرات به سوی ما باز می‌شود مسلماً داشتن حیا در همه ابعاد زندگی را، سر لوحه‌ی افعال و کردار خویش قرار می‌دهیم و شرم از خالق ولی نعمت سبب می‌شود از هر آنچه که او نهی کرده بپرهیزیم جهت تقویت و کسب حیا می‌توان به نکات زیر اشاره کرد:

- باور کردن این مطلب که، کسی که حیا دارد برای خود ارزش قائل است. اگر ما برای خود شخصیتی والا قائل باشیم به هر کاری تن نمی‌دهیم. انسان‌های حقیر و پست تن به هر فعل زشتی داده و کم کم از کارهای زشت خویش نیز نه تنها ناراحت نمی‌شوند بلکه لذت می‌برند و شخصیت هر مرد و زنی توسط خود او شکل می‌گیرد. کسانی که دارای روحی بزرگ هستند وجود خود را با کارهای زشت آلوده نمی‌کنند.

- شناخت درباره عواقب گناهان در دنیا و آخرت که می‌تواند داشتن ایمان، حیا و شرم را در وجود انسان مستقر کند. امام باقر (علیه السلام) می‌فرماید: حیا و ایمان به هم پیوسته‌اند، هرگاه یکی از آن‌ها برود دیگری هم در پی آن روانه شود.^۱

- تفکر درباره آثار دنیوی و اخروی حیا که عبارتند از بر طرف شدن عیوب، تسلط بر نفس، امیدواری، ایمنی در روز قیامت و پاکی از گناهان که حیا بهتر از هفتاد سال عبادت و ...^۲

- اینکه خدا ما را می‌بیند و تقویت این مسئله در ذهن و روح انسان سبب حیا و شرم از خالق همه موجودات و در آخر با دعا و نیایش به درگاه خدای مهربان از او تقاضا کنیم بر تن‌ها

^۱ . ری شهری، میزان الحکمه، ج ۳، ص ۱۳۵۴.

^۲ . بانکی پور، حیا، ص ۲۷.

لباس حیا و اجتناب از معاصی را بپوشاند.^۱

نتیجه گیری

۱- حیا یکی از مهم ترین مسائل اخلاقی و رفتاری و یک موهبتی الهی در یک جامعه است.

۲- رعایت حدود در تقویت حیا عبارتند از: به حد ضرورت اکتفا کنید، حریم نگه دارید، از نگاه هوس آلود پرهیز کنید، به سیره معصومین (علیهم السلام) توجه کنید، در زمینه مسائل جنسی احتیاط کنید، از شوخی با نامحرم پرهیزید، رعایت پوشش و خود آرایی که رعایت هر کدام از آنها به نوبه خود نقش بسیار سازنده و مهمی ایفا می کنند و می توانند زن و مرد با حیای کامل به کرامت نفس برسند.

۳- با توجه به آثار حیا از جمله: انجام ندادن گناه، ازدواج، قرار گرفتن در سایه الهی در امور دنیوی و اخروی می توان به متانت در گفتار و رفتار و احترام گذاشتن به شخصیت افراد از طریق حیا دست پیدا کرد و از این طریق آنها را به آن عزت نفس رساند به طوری که با توجه به این صفت سلامت جامعه را تضمین نمود و از جامعه بی بند و بار و غرب گرا و بی حیا دور شود.

^۱ . پرسمان دانشگاهیان، تقویت حیا، ۱۳۹۳.

فهرست منابع

➤ قرآن

➤ نهج البلاغه

- ۱- اصفهانی، راغب، مفردات، مترجم: رحیمی نیا، تهران: نشر سبحان، چاپ اول، ۱۳۸۵ه.ش.
- ۲- افروز، غلام علی، روان شناسی تربیت، تهران: آرین، چاپ چهارم، ۱۳۷۹ه.ش.
- ۳- پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، مترجم: شریعتی، محمد امین پیمانی، اصفهان، چاپ اول، ۱۳۷۶ه.ش.
- ۴- جوادی آملی، عبدالله، ادب فنای مقربان، قم: اسراء، چاپ دوم، ۱۳۸۶ه.ش.
- ۵- _____، تفسیر تسنیم، قم: اسراء، چاپ اول، بی تا.
- ۶- _____، زن در آینه جلال و جمال، قم: اسراء، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۵ه.ش.
- ۷- _____، سرچشمه اندیشه، قم: اسراء، چاپ چهارم، ۱۳۹۶ه.ش.
- ۸- _____، سروش هدایت، قم: اسراء، ۱۳۸۱ه.ش.
- ۹- _____، مفاتیح الحیاه، قم: اسراء، چاپ ۱۹۶، ۱۳۹۱ه.ش.
- ۱۰- خرمشاهی، بهاءالدین، دایره المعارف تشیع، جوادی، احمد، خانی، کامران، اشکوری، یوسفی، حسن، بی نا، ناشر محبی سعید، بی تا.
- ۱۱- رحمتی شهر رضا، بوستان حجاب، قم: جوانان موفق، چاپ پنجم، ۱۳۹۴ه.ش.
- ۱۲- _____، محمد، چه بگوییم؟، قم: جوانان موفق، چاپ دوم، ۱۳۹۰ه.ش.
- ۱۳- رسولی محلاتی، هاشم، غرر الحکم، قم: فرهنگ اسلامی، چاپ دوازدهم، ۱۳۸۹ه.ش.
- ۱۴- ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دارالحديث، چاپ دوم، ۱۳۸۵ه.ش.

- ۱۵- طبرسی، رضی الدین، مکارم الاخلاق، قم: صبح پیروزی، چاپ دوم، ۱۳۹۰ه.ش.
- ۱۶- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ه.ق.
- ۱۷- محدثی، جواد، درسنامه اخلاق، قم: انتشارات بین المللی، چاپ اول، ۱۳۷۵ه.ش.

مقالات

- ۱- حسینی، قاسم، «بررسی عفاف و حیا در برخورد کوتاه موسی و دختر شعیب»، ۱۳۹۶ه.ش، www.civilica.com.
- ۲- پرسمان دانشگاهیان، «تقویت حیا»، ۱۳۹۳ه.ش، www.porseman.com.
- ۳- خبرگزاری بین المللی قرآن، ایکن، ۱۳۹۳ه.ش.
- ۴- «الگوی حیا در سبک زندگی اجتماعی چگونه است»، ۱۳۹۴ه.ش.
- ۵- «۱۰ نکته کلیدی در برخورد با نامحرم»، www.hawzah.net.